

Průřezová témata z pohledu zeměpisu

Pavel Červený

cervenyp@seznam.cz

Katedra geografie, Západočeská univerzita v Plzni, Veleslavínova 42, 30619 Plzeň

P. Červený: *The sectional themes in the view of geography.* Most of elementary schools and grammar schools are occurring at the final phase of the School Educational Programmes creating. These programmes are coming up according to the Framework Educational Programme of the Elementary Education. The schools should start to teach according to these documents since the school year 2007/2008. New notions gradually appeared within the frame of the School Educational Programs creation, for example: key competences, the disposable time dotation or sectional themes. The content of these notions was realized at schools in principal in former times. In the new School Educational Programmes the content should be exactly defined and delimited in context of the school specialization and organizational possibilities. Now the schools should have an idea, how the School Educational Programme and its parts will be realized during the school year. It is also related to the sectional themes. How will be the sectional themes realized at schools? What are the advantages and disadvantages of different ways of the realization? What position does geography occupy in the particular sectional themes? These are only a few questions, which should be answered in the following article.

Key words: Framework Educational Programme of the Elementary Education, School Educational Programme, sectional themes, geography, education

Úvod

Většina základních škol a osmiletých gymnázií se nachází v závěrečné fázi tvorby školních vzdělávacích programů (dále jen ŠVP), které vznikají na základě Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (dále jen RVP ZV). Podle těchto dokumentů by školy měly začít vyučovat od školního roku 2007/2008 alespoň v prvním a šestém ročníku základní školy a v primě osmiletého gymnázia. V rámci tvorby ŠVP se realizační týmy postupně zabývaly pojmy jako například: klíčové kompetence, disponibilní časová dotace nebo průřezová témata (VÚP PRAHA, 2005). Obsah těchto pojmů byl na školách více či méně realizován již v minulosti, v nových ŠVP by však měl být přesně definován a vymezen v souvislosti s profilací a organizačními možnostmi školy. V současnosti by již školy měly mít jasno o způsobu naplňování ŠVP a jeho součástí v průběhu školního roku. Týká se to i průřezových témat. Jakým způsobem budou průřezová témata na školách realizována? Jaké jsou výhody či nevýhody různých způsobů realizace? Jakou pozici zaujímá zeměpis v jednotlivých průřezových tématech? Tak to je jen několik otázek, na které by měl následující příspěvek odpovědět.

Co jsou to průřezová témata

Průřezová témata jsou v RVP ZV přesně vymezena. Jedná se celkem o šest témat, která se dále dělí na tematické okruhy a dílčí témata. Týkají se aktuálních problémů dnešního světa a měla by dát prostor pro individuální projev každého žáka v rámci vzájemné spolupráce a kreativity pedagoga v souvislosti s přípravou realizace průřezového tématu nebo tematického okruhu. Každý žák by tak v rámci základního vzdělávání měl projít všemi průřezovými tématy (zvlášť na prvním a zvlášť na druhém

stupni základní školy) a všemi tematickými okruhy průřezových témat (v průběhu celého základního vzdělávání). Mělo by tak docházet k úzké spolupráci pedagogů na prvním i druhém stupni základní školy, aby se předcházelo zdvojování prezentace a byla zabezpečena návaznost tematických okruhů a témat na různých úrovních.

Tab. 1: Průřezová témata podle RVP ZV, vybrané tematické okruhy a témata

Průřezové téma	Tematický okruh	Příklady témat
Osobnostní a sociální výchova	<ul style="list-style-type: none"> Osobnostní rozvoj Sociální rozvoj Morální rozvoj 	kreativita, komunikace, praktická etika, psychohygiena, ...
Výchova demokratického občana	<ul style="list-style-type: none"> Občanská společnost a škola Občan, občanská společnost a stát Principy demokracie jako formy vlády a způsobu rozhodování 	demokracie, diktatura, práva a povinnosti, samospráva, svoboda, ...
Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech	<ul style="list-style-type: none"> Evropa a svět nás zajímají Objevujeme Evropu a svět Jsme Evropané 	evropské civilizace, vlast, životní styl, zvyky a tradice, ...
Multikulturní výchova	<ul style="list-style-type: none"> Kulturní diference Lidské vztahy Etnický původ Multikulturalita 	jedinečnost, předsudky, cizí jazyk, diskriminace, integrace, kultura, ...
Environmentální výchova	<ul style="list-style-type: none"> Ekosystémy Základní podmínky života Lidské aktivity a problémy životního prostředí 	les, vodní zdroje, životní prostředí, zemědělství, obec, přírodní zdroje, ...
Mediální výchova	<ul style="list-style-type: none"> Kritické čtení Stavba mediálních sdělení Práce v realizačním týmu 	reklama, zpravodajství, fikce, fakta, ...

Zdroj: VÚP PRAHA, 2005

Způsoby realizace průřezových témat

Průřezová témata je možné realizovat několika způsoby. RVP ZV doporučuje tři základní: integrace do předmětů, zavedení samostatného předmětu, projektové vyučování. Dalšími dvěma jsou kombinace, které vzniknou vzájemným doplněním způsobů základních (VÚP PRAHA, 2005).

Výstupem integrace průřezových témat do předmětů by měla být přehledná tabulka, která znázorňuje v jakém předmětu a v jakém ročníku bude tematický okruh či téma realizováno. V charakteristice předmětu by se pak měl objevit způsob, postup, metoda, jakou bude prezentace tematického okruhu či tématu probíhat.

Samostatný předmět by se mohl jmenovat Globální výchova nebo Svět v souvislostech. Jeho zavedením vznikne učební osnova předmětu (charakteristika předmětu (garant, vymezení, organizace, postavení v učebním plánu) a tabulace konečných a dílčích výstupů, učiva, mezipředmětových vztahů, ...).

Projektový způsob by měl být založen na zpracování dílčích projektů týkajících se samotných témat nebo tematických okruhů a na systému, který bude řešit rozvržení realizace jednotlivých projektů v ročnících a v průběhu školního roku.

Ve většině případů však bude na školách docházet ke vzájemnému doplňování jednotlivých způsobů realizace průřezových témat nebo tematických okruhů průřezových témat.

Výhody a nevýhody způsobů realizace průřezových témat

Každý z výše uvedených způsobů realizace průřezových témat v rámci ŠVP má svá pozitiva i negativa.

Integrace průřezových témat do předmětů bude pravděpodobně nejrozšířenějším způsobem realizace vzhledem k nejjednoduššímu zpracování a vzhledem k názorné mezipředmětovosti, kdy dané téma bude přímo zařazeno v předmětu, se kterým nejvíce souvisí a na který má největší vazbu. I když v současné době není důležité prezentovat učivo v rámci nějakého předmětu, ale utvářet ucelený pohled žáka na svět prostřednictvím všech předmětů. Úskalí by se však mohlo týkat naplňování a vykazování, zda tematické okruhy a témata byla opravdu prezentována podle toho, jak naznačuje systém plnění, který byl v rámci předmětů a ročníků vytvořen. Mohl by se totiž velice jednoduše stát, že se pedagog z nejrůznějších důvodů v rámci svého předmětu průřezovým tématem zabývat nebude nebo se ho dotkne pouze okrajově.

Zavedení samostatného předmětu, ve kterém budou postupně jednotlivá průřezová témata realizována se zdá jako velice elegantní řešení. Pozitiva se budou určitě týkat způsobu vykazování, protože předmět budem mít svoji konkrétní týdenní hodinovou dotaci a realizované tematické okruhy a témata se budou postupně objevovat v třídní knize.

Problémem ale může být garance tohoto předmětu. Ne na všech školách se najde pedagog, který by byl schopen tento předmět obsahující náplň jednotlivých průřezových témat garantovat (nebo alespoň jeho většinu). Rozdrobením garance předmětu na více pedagogů (každý by garantoval pouze část) by mohlo dojít k problémům týkající se návaznosti mezi jednotlivými částmi a také problémům spojených s organizací v rámci rozvrhu. Další problém by mohl vzniknout s týdenní časovou dotací. Předmět by musel být dotován z disponibilní časové dotace, ze které však musí být realizováno hned několik dalších oblastí. Například se jedná o posílení předmětů, kterými se škola profiluje, dále pak realizace volitelných předmětů a předmětů pro žáky mimořádně nadané nebo se speciálními vzdělávacími potřebami. Je tedy otázkou, zda by se v učebních plánech škol našla nějaká týdenní časová dotace např. pro Globální výchovu.

Projektový způsob se jeví jako nejvhodnější z hlediska schopnosti doplnit předchozí dva způsoby. Jeho hlavním kladem je, že oproti integraci a zavedení samostatného předmětu se jedná asi o nejvýraznější zpestření běžného života školy. Na každé škole již dnes existuje a je realizována celá řada projektů, které doplňují „tradiční“ způsoby vzdělávání a kterých je možné pro realizaci průřezových témat využít. Nespornou výhodou je, že realizace projektů bývá na školách zpravidla velice detailně zdokumentována a je možné velice jednoduše prokázat, jakým způsobem byl projekt a tím i průřezové téma realizováno. Bylo by však možné projektově bez podpory dalších způsobů realizovat všechna průřezová témata? Byla by náplň projektů dostačující pro realizaci všech průřezových témat?

Tab. 2: Výhody a nevýhody způsobů realizace průřezových témat

Způsob realizace průřezových témat	Výhody nebo příležitosti	Nevýhody nebo ohrožení
Integrace tematických okruhů a témat do předmětů	<ul style="list-style-type: none"> - způsob zpracování (jednoduchost) - názorná mezipředmětovost (úzká souvislost s integrujícím předmětem) 	<ul style="list-style-type: none"> - vykazování výstupů (prokazatelnost) - realizace s pozitivním efektem (podcenění významnosti průřezových témat)
Zavedení samostatného předmětu (Globální výchova, Svět v souvislostech)	<ul style="list-style-type: none"> - vykazování výstupů (prokazatelnost) - předmět na úrovni ostatních předmětů - garant předmětu 	<ul style="list-style-type: none"> - garant předmětu - týdenní časová dotace - organizace a návaznost tematických okruhů při rozdělení garance předmětu
Projektové vyučování	<ul style="list-style-type: none"> - využití již realizovaných projektů na školách - podrobné zdokumentování - vykazování výstupů - doplňková funkce projektu pro integraci i samostatná předmět - nejvýraznější zpestření života školy 	<ul style="list-style-type: none"> - náplň projektu neodpovídající obsahu průřezových témat - podcenění výstupů z projektu (žáky)

Další způsob realizace průřezových témat na příkladu environmentální výchovy

Modelovým prostředím je v tomto případě druhý stupeň středně velké základní školy (220 žáků, 16 učitelů). Další postup zpracování a realizace je následující:

- 1) Rozdělení šesti průřezových témat do 16 oblastí (podle počtu učitelů ponecháním samostatného tematického okruhu nebo spojením dvou příbuzných tematických okruhů průřezového tématu. Příklad oblasti: Lidské aktivity a problémy životního prostředí patří do průřezového tématu Environmentální výchova). Každý učitel druhého stupně tak bude podle svého zaměření garantem jedné oblasti.
- 2) Přiřazení každé ze 16 oblastí k ročníku, ve kterém bude realizována (8 oblastí pro 6. a 7. ročník, 8 oblastí pro 8. a 9. ročník), například oblasti patří do environmentální výchovy budou realizovány se žáky šestých a sedmých ročníků
- 3) Zpracování dílčího projektu, kterým bude každá ze 16 oblastí realizována (vždy celý den – 6 vyučovacích hodin, celkem 16 dílčích projektů zpracovaných 16-ti pedagogy). Například dílčí projekt Lidské aktivity a problémy životního prostředí se může skládat z následujících činností:

- teoretický základ (diskuse nad lidskými aktivitami, které negativně ovlivňují životní prostředí + činnosti, kterými může člověk negativním dopadům zabránit)
  - praxe (vyhledání lokalit v okolí školy s poškozeným životním prostředím – stručný popis lokality a způsobu negativního ovlivnění životního prostředí, číselné označení lokality, fotodokumentace (digitální fotoaparát), zmapování polohy pomocí GPS)
  - zpracování dat (vytvoření stručných protokolů o výše uvedených lokalitách, znázornění lokalit do mapy (převod z GPS, přiřazení čísel); předání odpovědným institucím zabývajících se životním prostředím)
  - exkurze (místa likvidace produktů lidské činnosti vyskytujících se v dojezdové vzdálenosti od školy – skládka, spalovna, čistírna odpadních vod, ...)
- 4) Realizace oborových dnů:
- a) Stanovení termínů realizace v průběhu školního roku (4x ročně, např. říjen, prosinec, únor, květen)
  - b) Zápis žáků ke garantům jednotlivých oblastí (celkem 220 žáků, tzn. 13-14 žáků u každého garanta oblasti), opakovaný zápis žáka ke stejnému garantovi není možný. Garant realizuje stejný projekt 4x ročně vždy s jinou skupinou žáků příslušných ročníků.
  - c) Realizace oborových dnů podle zpracovaných dílčích projektů.

Žák v průběhu 6. až 9. ročníku postupně projde všemi 16-ti oblastmi, na které bylo šest průřezových témat rozděleno, účastní se realizace 16-ti dílčích projektů. V učebních osnovách jednotlivých předmětů se potom objeví, souvislost prezentovaných témat s konkrétním dílčím projektem (11. ZÁKLADNÍ ŠKOLA PLZEŇ, 2006).

Postavení zeměpisu v průřezových tématech

Z tabulky 1 je patrné, že zeměpisná témata mají k těm průřezovým velmi blízko. Zeměpis je možné vidět prakticky ve všech oblastech. Spojuje totiž poznatky jak o přírodních složkách Země (litosféra, hydrosféra, ...) tak o složkách společenských (obyvatelstvo, hospodářství, ...). Je tak schopen propojit informace z různých vědních disciplín v souvislosti s jeho integrujícím charakterem a zastřešit velké množství témat z různých oborů (MATUŠKOVÁ A DOKOUPIL, 2006). Realizace průřezových témat zvýší celkový čas, kdy se žáci ve škole zabývají zeměpisem nebo zeměpisnými tématy. Nejen prostřednictvím učitelů zeměpisářů ale i prostřednictvím učitelů „nezeměpisářů“. Nezáleží na tom, zda se žák seznámí s danou problematikou v zeměpise nebo v občanské výchově ale na tom, jakým způsobem si žáci učivo osvojí a zda ho pochopí. Každopádně zeměpis by mohl být tím oborem, který je schopen zastřešit celou řadu problémů z hlediska všech způsobů realizace průřezových témat (integrace, předmět, projekt).

Závěr

Ve výsledku však nebude ani tolik záležet na tom, jaký způsob pro realizaci průřezových témat škola zvolí a jaký předmět či učitel dané téma zastřeší, protože každý způsob má své výhody i nevýhody, každý obor danou problematiku vidí z jiného pohledu, každý učitel projeví svoji tvořivost jiným způsobem a každá škola je z hlediska svého zaměření a atmosféry úplně jiná. Velice však bude záležet na přístupu žáků, zda z jejich strany nedojde k podcenění způsobu realizace, na jejich vzájemné spolupráci při

řešení problémů, na kreativitě a přístupu pedagoga, který bude za realizaci průřezových témat nebo jejich částí odpovědný a v neposlední řadě na vzájemném vztahu žák-učitel z hlediska pozitivní motivace pedagoga a motivovaném přístupu žáka k práci. Jaký je tedy ten nejvhodnější způsob realizace průřezových témat? Na tuto otázku se nedá jednoduše odpovědět, protože každé škole může vyhovovat úplně něco jiného. Odpověď bude jasnější až po prvním roce či rocích, kdy budou průřezová témata realizována v praxi a nejen na papíru.

Literatura

- VÚP Praha, 2005. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha: Infra.
- Manuál pro tvorbu školních vzdělávacích programů v základním vzdělávání [on-line]. VÚP Praha [citováno 7. 6. 2006]. Dostupné z [www:<http://www.vuppraha.cz>](http://www.vuppraha.cz).
11. základní škola Plzeň, 2006. Pracovní verze Školního vzdělávacího programu.
- MATUŠKOVÁ, A., DOKOUPIL, J. 2006. Integrační úloha geografie [on-line]. VÚP Praha [citováno 8. 2. 2006]. Dostupné z [www:<http://www.rvp.cz>](http://www.rvp.cz).
- ČERVENÝ, P. 2006. Možnosti výuky zeměpisu v rámci RVP ZV [on-line]. VÚP Praha [citováno 8. 2. 2006]. Dostupné z [www:<http://www.rvp.cz>](http://www.rvp.cz).